

DÁNYI DEZSŐ

AZ ELSŐ MAGYARORSZÁGI NÉPSZÁMLÁLÁS
KÉTSZÁZÉVES ÉVFORDULÓJÁRA⁴⁶

⁴⁶ Az MTA Történeti Demográfiai Bizottsága 1984. V. havában tartott ülésén elhangzott előadás átdolgozva.

Kétszáz évvel ezelőtt, 1784. május elsején írta alá II. József Magyarország főkancellárjának szóló levelét, amelyben elrendelte a népszámlálás megtartását Magyarországon és Erdélyben, birodalmának más tartományaiban már bevezetett népszámlálás mintájára.

Ez a dátum igen nevezetes a magyar demográfia történetében. Az első, az ország minden lakosát, a korábbi összeírásoktól eltérően, a nemeseket és a főhivatalnokokat is számbavevő, az akkori idők színvonalán korszerű és előremutató népszámlálás végrehajtása indult útjára.

A magyar történettudomány és a demográfia művelői az első népszámlálást jelentőségéhez mérten méltóan és elismeréssel kommentálták, elemezték. Thirring Gusztávnak köszönhetően monográfia foglalta össze a három egymást követő (az 1785., 1786. és 1787. évi) népszámlálás megyei és városi adatait, valamint végrehajtásának legfontosabb mozzanatait. Az első népszámlálás alapján tanulmányok részletezték több város és néhány falusi település józsefkori népességének ismérveit. Majd az 1960. évi népszámlálás köteteinek sorozatában napvilágot látott az első népszámlálás községsoros adatainak túlnyomó többsége, amelyeknek egy részét levéltári kutatásai során már Thirring Gusztáv is fellelte. A településenkénti adatok publikálását és elemzését Thirring a fiatalabb nemzedékre hagyományozta - bizva abban -, hogy történeti demográfiai munkásságának lesznek folytatói és az első népszámlálást az utódok is ugyanolyan kimerithetetlen kincsesbányának fogják tekinteni, mint ahogy ő is annak minősítette.

Nyugodt lelkiismerettel állapíthatjuk meg, hogy az első magyar népszámlálást a magyar történeti demográfia közkinccsé avatta. Bár még ma sincs minden részlete feltárva és kiaknázva és még bizonyára értékes töredékek rejtőznek a levéltárakban - a józsefi-népszámlálás népesség és társadalom történetünk egyik kulcsfontosságú kvantitatív forrásává és kibontakozó helytörténeti irodalmunknak is szerves alkotóelemévé vált.

Hivalkodás nélkül említhetjük meg, hogy a korai prestatisztikai-időszak népszámlálásait néhány skandináv ország és az Amerikai Egyesült Államok részesítette ilyen nagy figyelemben és megbecsülésben, részletes publikációk és elemzések formájában.

Az 1785-87. évi népszámlálás hazai elismerésének kettős indoka van. Az egyik kétségtelenül az első népszámlálásnak kijáró figyelem, pontosabban szólva az

az érdem, hogy az ország népesség számának korabeli találgatását és alábecslését megszüntette. A másik ok a józsefi-népszámlálás potenciális helyzete. Ismeretes ugyanis, hogy Magyarországon Mátyás király kora és a kiegyezés (1869) időszaka között ez az egyetlen országos, teljes és viszonylag megbízható népességstatisztikai forrásunk. Érthető, ha a történeti demográfusok hosszú sora bázisként használta a 18. század elejének népességbecslésére, azaz a törökidők népveszteségének megközelítésére, valamint a 19. század első felében lejátszódó demográfiai folyamatok meghatározására. A két korszakra kiterjedő demográfiai kutatást kettős módon iniciálta a józsefi-népszámlálás. Mindenekelőtt olyan módon, hogy az egész országról, minden településről, és közigazgatási egységéről viszonylag megbízható népességstatisztikai adatokat szolgáltatott, megadva a népesség számát, nem, családi állapot, vallás, foglalkozás, illetve státus és részben kor szerinti bontásban, ezenkívül részletezte a családok és a vándorlás megközelítésére szolgáló adatokat is. Az első népszámlálás azonban azzal is elősegítette a történeti demográfiai kutatást, hogy a három egymást követő év (1785, 1786 és 1787) adatsora támpontot adott az ipari forradalom előtti korszak átlagos népesség dinamikájának megközelítésére.

Ha ilyen nagy időhatárokat jelölünk ki az első magyar népszámlálás fontosságának és jelentőségének mérlegelésekor, akkor a népszámlálás szervezetének, tartalmának és problémáinak részletei elhomályosulnak. Éppen azokat a különbségeket hanyagoljuk el, amelyek ezt a népszámlálást megkülönböztetik a közvetlenül megelőző és az azt követő népösszeírási tevékenységektől. Redukálódnak a népszámlálás szervezeti és tartalmi problémái. Az a közvetlen környezet tűnik el, amelyben a népszámlálás lezajlott. A népszámlálás fontosságát és jelentőségét hangsúlyozva és elismerve, hajlamosak vagyunk hibáit és problémáit elfelejteni, mellőzni. Úgy vélem a magyar történeti demográfia nem követ el kegyeletsértést, ha az első magyar népszámlálás végrehajtásának kétszázadik évfordulóján, hangsúlyozva rendkívüli fontosságát és jelentőségét, reális képet igyekszik alkotni a népszámlálás tartalmáról, szervezetéről és adatainak megbízhatóságáról.

1. Az előzmények

Az 1785-87. évi magyarországi népszámlálás nem előzmények nélküli kezdeményezés. Közvetlen elődei, a népösszeírási törekvések, eltekintve néhány korábbi elszigetelt és nem mindig sikeres kísérlettől, az Osztrák Birodalomban és Magyarországon is a 18. század második felében tűntek fel. Az igazgatási apparátusnak és a megszámláltaknak tehát már volt tapasztalata, élménye a népszámláláshoz hasonló te-

vékenységekkel kapcsolatban. Egyébként is ez az az időszak, amikor a politikai, társadalmi és gazdasági feltételek egész Európában megérték a népesség problémájának szorgosabb figyelemmel kísérésére. Ez az a korszak, amikor az adózási, katonai és egyéb célokból szervezett népszámlálási tevékenységhez hozzákapcsolódik a demográfiai célzatú információ szerzés, nem kis részben az önállósuló népesedéspolitikai és demográfiai tudomány kialakulásának köszönhetően. Európa több országában megszületik a központilag szervezett népesség és népesedésstatisztika. Svédországban például 1749-ben tartják meg az első népszámlálást, de még korábban, már 1736-tól kezdve országos népmozgalmi összesítéseket készítenek. Angliában 1753-ban vitatja a Parlament a népszámlálás végrehajtásának tervezetét - igaz, hogy elveti a javaslatot -, ma már szinte érthetetlen, groteszk indoklással, de a népszámlálás szükséglete itt is felmerül. Franciaországban a provenci parlament 1763-ban népszámlálás megtartását és népmozgalmi összesítések készítését írja elő. Spanyolországban pedig 1768-ban tartják meg az első népszámlálást. Poroszországban 1725-ben, Bajorországban 1771-ben, Hessenben 1777-ben kezdik meg a népszámlálások szervezését.

Európa legdivatosabb témája a népesség számának alakulása, fogyása, vagy növekedése. Mindenki nyilatkozik: Voltaire, az enciklopedisták, a politikai aritmetikusok, a kameralisták, az államférfiak, a moralisták, sőt még a kurtizánok is. Keverednek a hipotézisek, nagy az információ hiány, illetve a megbízható demográfiai-információ igény. A társadalmi tudat, a szellemi elit érzékenyen reagál a demográfiai kérdésekre, ideológiai ellenállás, vagy meg nem értés tehát már nem akadályozza a népesség, népesedésstatisztika létrejöttét.

Az Osztrák Birodalom és Magyarország irányítói is törekszenek a demográfiai ismeretek megszerzésére. A magyarországi népesség számával és strukturájával kapcsolatos statisztikai adatok egyébként is különösen bizonytalanok a török és kuruc háborúknak, valamint a járványoknak és a vándorlásnak köszönhetően.

A népesség, népesedésstatisztika korabeli szervezőinek azonban két nehézséggel kell megküzdeniök. A partikuláris érdekekkel és az adminisztráció színvonalával, technikájával. Ausztria és Magyarország jó példája annak, hogy a népesség és népesedésstatisztika különféle kísérletek formájában alakul ki. A kísérletekben változtatják a végrehajtó szerveket, illetve az együttműködő szervezeteket. A tartalmat pedig az egyház, a polgári államigazgatás és a katonai szervek érdekei, vagy vélt érdekei, nézetei befolyásolják.

Nem egészen bizonyos, hogy az osztrák tartományokban elrendelt népesség, vagy népesedési célzatú összeírások egy részét nem hajtották-e végre Magyarországon is, viszonylagos közjogi önállóságunk és eltérő igazgatási szervezetünk ellenére.

Ezért tekintjük át röviden az osztrák tartományok népesség, népesedésstatisztikai kísérleteit, kiegészítve a specialisan magyar kezdeményezésekkel, gyakorlattal.

Az első ausztriai népességösszeírási kísérlet I. Lipót korára nyúlik vissza (1695). Az állam egyszerűen felhasználta az egyház vallási célzatú számlálási tevékenységét. Így keletkeztek a Numerus Animárumok, de Mária Terézia már 1753-ban az egyházi szempontokat mellőző összeírással bizta meg a papságot, hangsúlyozva, hogy a lélekösszeírás, a Seelen Consignatio a köz érdekeit szolgálja. 1754-ben azonban megváltoztatja az összeírások szervezetét és a számlálást az egyháznak és a közigazgatásnak közösen kell végrehajtania. 1762-ben ismét módosít a királynő, az egyház és a közigazgatás külön-külön végzik el a számlálást. 1770-1777 között az osztrák tartományok legnagyobb részében a katonaság; 1777-től 1789-ig, a korregens II. József befolyására a katonaság és a közigazgatás közösen hajtja végre az összeírásokat, a conscriptiokat. A szervezeti változatokat igen sokszor tartalmi módosulások kísérik. Kezdetben, amint említettük az egyház szempontjai uralják a tartalmát, majd egyre több igazgatási és demográfiai célzatú kérdőpont szerepel a népességösszeírásokban. 1777-ig, valószínűleg a kameralisták befolyására nem csak a népesség számával és struktúrájával kapcsolatos információkat szerzik be, hanem a népmozgalom legfontosabb adatait is összegyűjtik. 1770-től burkoltan, 1777-től azonban nyíltan érvényesülnek a katonai érdekek. Nevezetesen a conscriptio külön rovatban részletezik a katonai szolgálatra alkalmas férfiak számát.

Magyarországon az osztrák tartományoktól különböző népösszeírási szervezet alakult ki. Mária Terézia rendeletére már a század közepén megjelennek a Tabella Impopulationis-nak nevezett népösszeírást szolgáló formulárék, amelyek a nem-nemes népességet különféle csoportokba sorolták. Valószínű, hogy a bécsi szerveket elsősorban akkor foglalkoztatta a magyarországi népesség száma és struktúrája, amikor a török által elpusztított területek betelepítése, az éhínség veszélye, vagy a háború ember igénye merül fel. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a rossz termések idején rendkívüli összeírások terhelik a közigazgatási apparátust, amelyekben a népesség számát, a várható termést és a gabonafélék tartalékait kívánták egyetlen összeírási művelettel megismerni.

A központi hatalom Magyarországon is kísérletezik a népösszeírás különféle szervezetével. Az 1768, 1769. évi királynői rendeletek alapján a püspököket bízzák meg az összeírás végrehajtásával, 1771, 1772-ben a közigazgatási szerveket. E két utóbbi kísérlet kudarca után 1774-ben a királynő az egyházakra és a közigazgatásra bízta a közösen ellátandó népösszeírási feladatot. 1771 után a Conscriptio Animárumoknak nevezett összeírásoknak több sajátos, az osztrák tartományoktól el-

térő vonása van. Kiemelendő, hogy a szervezési kísérletekben 1785-ig sehol sem alkalmazták a katonaságot; nemesek, főhivatalnokok nem kerülnek be az összeírásokba; viszonylag merev és szűk kategóriákat alkalmaznak a népesség struktúrájának felfedezésére. A papokon kívül csak a szolgákat, szolgálókat, továbbá azokat a rétegeket kellett számba venni, akik problémát okozhattak a közigazgatásnak, tehát a szegényházban vagy alapítványokban élő szegényeket, vagy a koldusokat. Ezen kívül mindenkit a plebejusok címszó alatt számoltak meg (Plebei domiciliati). Ezek a merev kategóriák egyrészt nem fedték a korabeli társadalom rétegeződését, másrészt az úrbérrendezés utasításából (1767) és az osztrák tartományok népszerűírásaiból kiviláglik, hogy a közigazgatás egyébként igen alaposan ismerte a társadalom különféle osztályainak, rétegeinek kritériumait. Úgy tűnik, hogy a korabeli apparátus a valóságos foglalkozási, rendi, társadalmi tagolódást, különösen pedig a bonyolult előjogok, kiváltságok, kivételek, mentességek, kötelezettségek és kötelmek szem előtt tartását igénylő számbavételt nem vállalta. A városok conscriptioiban azonban mégis vállalni kellett a lakosság részletesebb foglalkozási és státus szerinti megszámlálását nem utolsó sorban az ipar és a kereskedelem érdekei miatt. A magyar és az osztrák conscriptio tevékenység legszembetűnőbb különbsége, hogy Magyarországon az első népszámlálásig szorosan összekapcsolódott a népesség és a népmozgalmi statisztika, míg az osztrák tartományokban ez a törekvés az 1770-es évektől kezdve egyre inkább háttérbe szorult. A magyar conscriptio népmozgalmi része - az accrestentia, a decrescentia és a matrimonium táblázatai - kezdetben részletes, vallásonkénti és státus szerinti adatokat szolgáltatott a születésekről, halálozásokról, valamint a házasságkötésről. Nem mellőzve a törvénytelen születéseket, a halva születéseket, a házasságkötések kor szerinti feljegyzését, valamint a vándorlás adatait sem. Ma már szinte érthetetlen, hogy a conscriptio tervezői miért erőltették ezt az eljárást, több mint egy évtizeden keresztül, amikor köztudomású volt, hogy az anyakönyvekre támaszkodó népmozgalmi statisztika, az anyakönyvek vezetésének minősége és folyamatossága, továbbá az egyházi és állami közigazgatási beosztás különbözősége miatt rendkívüli nehézségek keletkezhetnek a kombinatív jellegű, megbízható minőségű statisztikai táblázatok elkészítésében. Joggal kételkedhetünk a községi, megyei és országos szintű népmozgalmi statisztikáink pontosságában, de ugyanakkor némi megelégedéssel konstatáljuk, hogy Magyarország azon kevés országok közé sorolható, ahol a 18. század hetvenes és nyolcvanas éveiben (1777, 1778, 1780, 1782) megyei és országos szintű igen részletes népmozgalmi statisztika gazdagítja a történeti demográfia forrásait - nem részletezve az 1771 évtől kezdődően megmaradt település, vagy járási szintű conscriptio töredékeket.

2. A népszámlálás szervezési és tartalmi problémái

József császár 1784. évi rendelete megszüntette a korábban kialakult sajátos, az osztrák tartományoktól szervezetében és tartalmában is eltérő magyar népösszeírási gyakorlatot. Magyarországon az osztrák tartományokban 1777-ben bevezetett népszámlálást kellett végrehajtani és a császár sem a kérdőívek tartalmát, sem pedig a népszámlálás szervezetét nem változtatta meg. A császár rendelete három módosítást eredményezett. Először is a népösszeírás mindenre kiterjedt, így vált népszámlálássá, míg a korábbi népösszeírások mindig a nemtelen népeiségre (*Conscriptio ignobilium*) vonatkoztak. Végrehajtásában részt vett a katonaság is a közigazgatási tisztviselők mellett, míg a *Conscriptio Animáriumok* a papság és a közigazgatás végezte el. Végül pedig nyíltan vagy burkoltan az összeírás tartalmát a katonai érdekek uralták, különösen a férfiak foglalkozási csoportosításából kitűnően és kimaradt a korábbi népmozgalmi nyilvántartások elkészítése is.

Magyarország korabeli szellemi vezetőrétege, beleértve a magyar központi kormányzatot és a megyei igazgatást, politikát irányító nemességet, ellenezte a népszámlálás végrehajtását. Az ellenkezés, az ellenállás nem a demográfiai célzatosokat kárhóztatta, hanem politikai és osztály jellegű volt.

Bécs centralizációs törekvéseinek erőszakos végrehajtását látták az egyékes és katonai segédlettel végrehajtandó népszámlálásban és a nemesi kiváltságok veszélyét érezték a nemest és a jobbágyot egyformán megszámláló műveletben. Ma már alig vitatható, hogy a magyar ellenkezés, ellenállás reális politikai veszély reakciója volt. Mind a két fajta politikai veszélyt ugyanis valóban magában hordozta az 1784. évi császári rendelkezés. Nem a történeti demográfus feladata azonban a magyar nemesség politikai jellegű magatartásának megítélése. A mérlegelésben mindenesetre azt is szem előtt kell tartani, hogy az osztályérdekek védelmét nagy mértékben ellensúlyozta, sőt értéktelenné változtatta a népszámlálás teljességre törekvése, minden lakosra való kiterjesztése. A katonai végrehajtást pedig egyrészt realitásnak kell tekinteni. Az egyházon kívül ugyanis nem volt más, központilag egységesen és sikeresen irányítható szervezet, amely ezt a műveletet végrehajthatta volna. Másrészt sajnálatos eseménynek, mert a jórészt idegen nyelvű katonaság adatfelvételi, számlálási tevékenysége félelmet keltett és a helyi körülmények ismerete nélkül hibák eredőjévé vált. Végül az első magyar népszámlálás tartalmának katonai célzata elég szerencsétlen módon szakította félbe azt a demográfiai törekvést, amelyet a *Conscriptio Animáriumok* tartalmaztak.

Az első magyar népszámlálás jelentőségét és fontosságát elismerve a fentiek alapján hangsúlyoznunk kell, hogy nem megfelelő hangulatban zajlott le, demo-

gráfiaailag pedig visszalépést jelentett a korábbi kezdeményezésekhez viszonyítva és bizonyára csak a katonaság erélyes fellépésének köszönhető sikeres végrehajtása.

A népszámlálásnak, mint adatfelvételi rendszernek a szervezése gondosabb, pontosabb és körültekintőbb volt mint a Conscriptiook szervezése. A kérdőívek, utasítások több nyelvű előkészítése, a számláló biztosok oktatása, a körzetek, a számlálók útvonalának kijelölése, a szállítás biztosítása, a végrehajtó szervek munkájának ellenőrzése és felügyeletének szabályozása, valamint az összesítő műveletek egymásutánjának és időpontjának meghatározása azt bizonyítja, hogy Bécsben az osztrák tartományokban szerzett korábbi tapasztalatok alapján minden részletre kiterjedő szervezési műveletet dolgoztak ki. Természetesen az íróasztal mellett kidolgozott tervezeteket a helyi körülmények és a szubjektív tényezők jelentős mértékben deformálták. A népszámlálás általában elég vontatottan haladt, néhol pedig túl gyorsan (néhány megyében naponta 300-400 lélek összeírását végezték el). Valószínű, hogy ezeket a helyi körülményeket és szubjektív különbségeket, a korabeli viszonyok között más rendszer-szervezés sem tudta volna kiküszöbölni. A népszámlálás minőségét és tartalmát azonban objektív okok is körülhatárolták. Ezek közül a népszámlálás nem egészen egyértelmű vagy bevallott célja okozott zavarokat, illetve félreértéseket. A császár mindenekelőtt a népesség számát és struktúráját kívánta megismerni. A népesség összetételének megragadását azonban nem a demográfiai célzatok és a társadalom valóságos osztályainak, rétegeinek előzetes ismerete, vagy alaposabb részletezése indukálta, hanem a burkolt vagy nyílt katonai érdekek. Állításunkat két körülménnyel bizonyítjuk. Mindenekelőtt szembetűnő, hogy bár az egyéni kérdőíveken kivéve a nőket, a megszámláltak minden lényeges demográfiai ismérve szerepelt a lajstromos összesítésből, azaz a tulajdonképpeni végleges információból kimaradt a családi állapot részletes megjelölése, a megszámláltak kora, a család vagy a háztartásfőhöz való viszonyának megjelölése, a státusa és a foglalkozása, sőt még a vallása is (kivéve az zsidókat). Mellőzve továbbá a valóságos társadalmi struktúra kritériumait - a keresztény férfiakat, társadalmi osztály, foglalkozás, kor, családi, valamint fizikai és szellemi állapot ismérveit különféle módon kombinálva tizenegy csoportba sorolta olyan módon, hogy csak a nemesek, a papok és a rangosabb tisztviselők rétege különíthető el egyértelműen.

Nem tagadható, hogy ez a csoportosítás igen logikus, katonai és ökonómiai szempontokat érvényesítő osztályozás volt, de igen bonyolult és nem mindig egyértelmű. Ha a népszámlálás terminológiáját átalakítjuk, akkor az említett nemesek, papok, tisztviselők kategóriáján kívül (az utóbbiak közé sorolták a szabadfoglalkozásukat, értelmiségieket és a tekintélyesebb "magán" tisztviselőket) tulajdonképpen három nagy csoportra oszthatjuk a keresztény férfiakat. Az első csoportba tartoztak azok, akik a termelés folyamatossága érdekében mentesek voltak a katonai szol-

gálat alól. Ide sorolták az iparosokat, a gyárosokat, a bánya- és kohótulajdonosokat, minden parasztot (1/4 telekig), minden szőlőművest, a parasztok és a polgárok örököseit, a zselléreket, a napszámosokat, a bányamunkásokat, hajósokat, favágókat, a kisebb nem-nemes tisztviselőket a protestáns és a görög keleti papok fiait, ezen kívül minden özvegy férfit skinek gyermeke volt, minden 40 év feletti férfit és minden szellemi vagy testi fogyatékoságban szenvedő férfit. A felsoroltak a népszámlálás rubrikáiban a "polgár", a "paraszt", a "polgárok és parasztok örökösei", valamint a "zsellérek" rovatába kerültek. A második csoportba tartoztak a katonai szolgálatra alkalmas 18 és 40 éves nőtlen férfiak, ha szüleik napszámosok, zsellérek, kisebb hivatalnokok, bányászok, hajósok, favágók voltak - feltéve, hogy nem túl alacsony növésűek. Továbbá minden nőtlen és árva béres, inas, napszámos zsellér, bányász, hajós és a polgárok-parasztok nem örökös fiai. Ez a sokféle rendű és rangú népesség a népszámlálásban egyetlen, az "Egyebek" felíratú rovatában jelenik meg. Végül a harmadik csoportot alkották a katonai szolgálatra jövőben figyelembe veendő ifjak, azaz a polgárok és parasztok 18, vagy 12 évnél fiatalabb, nem örökös fiai, valamint a zsellérek, munkások, napszámosok, hajósok, favágók, bányászok 18 évnél fiatalabb fiu gyermekei.

Sajnos nem csak a katonai szempontok tették zavarossá a keresztény férfiak osztályozását, hanem az egyes kategóriák pontatlan, a korabeli magyarországi gazdasági és társadalmi viszonyokat mellőző, vagy nem ismerő meghatározása is. Így például polgárnak kellett tekinteni mindenkit, akinek a városban háza volt, vagy ha nem volt háza ipari tevékenységet folytatott, vagy ha bányász vagy kohász volt. A falusi iparosokat is polgárnak kellett bejegyezni, ha jövedelmük nagyobb része ipari tevékenységből származott. A magyar városokban azonban minden polgárjogu férfit - a polgárok közé soroltak még akkor is ha fuvaros, kereskedő, vagy éppen hivatalnok volt. A kiváltságos joggal rendelkező mezővárosokban pedig a parasztgazdákat is polgárnak minősítették, szabad állapotuk lévén nem kerülhettek a paraszt vagy a zsellérek tömegébe. Az iparos legényeket nem tekintették polgárnak, de a könyvkötő, nyomdász és az ezüstműves céhlegényeket mégis iparosoknak számolták el. A bánya- és a kohómunkások nem voltak polgárok. A kis bányák tulajdonosai azonban maguk is termelők voltak. Az észak magyarországi bányavárosokban emiatt a bányatulajdonosok egy részét hol zsellérnek, hol pedig polgárnak jegyezték be. A polgárság rovatába tehát nem a harmadik rend került. A polgárok és a parasztok örökösei című rovat meghatározása nem tartalmaz semmiféle további részletezést. Ide kerültek a legfiatalabb, vagy a legidősebb fiugyermekek. Magyarország némely vidékén azonban még a nagycsalárendszer uralkodott. Ennek köszönhetően néhol a paraszt vagy a polgár minden fiu gyermeke ebbe a rovatba került. Ennek tulajdonítható, hogy Nógrád megyében minden hatodik faluban, Szeverin megyében pedig minden harmadik faluban több az örökösök száma, mint a polgárok és parasztok száma együttesen, míg Sopron megyében

ahol már a nukleáris családforma uralkodott csak minden 60. faluban tapasztalunk hasonló arányokat. Természetesen az sincs kizárva, hogy azért került több fiugyermek az örökösök kategóriájába, mert így megmenekültek a katonai szolgálatra szántak csoportjából. A népszámlálás ismertetett szervezési és tartalmi problémáit a korábbi magyar történeti demográfiai irodalom is regisztrálta. Ennek tudható be, hogy az első magyar népszámlálásnak csak a népesség számára és a legfontosabb demográfiai jellemzőkre /nem, családi állapot/ vonatkozó adatait fogadták el forrásként.

3. A népesség folyamatos nyilvántartása

Az 1777-ben kiadott, de Magyarországon csak 1784/85-ben bevezetett népszámlálási rendszer a népesség egyszeri megszámlálását összekötötte a népesség folyamatos nyilvántartásával. A "Népesség könyvek" vezetése szolgált az első számlálás adatainak mindenkorai kiegészítésére. A Népességi Könyvek tulajdonképpen az egyedi számláló lapok voltak. A népmozgalmi eseményeket valamely "jóra való férfinak" egy "Naplóban" kellett feljegyezni és évenként egyszer, április hónap tájékán ebből a Naplóból kellett átvezetni az egyedi számlálási ívekbe. Két körülményt kell kiemelni az említett rendelkezéssel kapcsolatban. Mindenekelőtt a népességszám folyamatos továbbvezetésének és a népmozgalmi nyilvántartás laicizálásának szándékát.

Mind a két elgondolás megelőzte korát. Az első elképzelést közel kétszáz, a második elképzelést pedig száz év múlva valósítottuk meg. Joggal támadnak tehát olyan kétségeink, hogy a korabeli analfabetizmus viszonyai között, a népmozgalmi nyilvántartás - minden további szabályozása nélkül - ez a nagyon modern és nagyon ökonomikus terv alig válthatta be a hozzáfűzött reményeket. Egyetlen ellenőrzési mozzanatot szabályozott ugyanis a népszámlálási rendelkezés: a katonaság a megyei levéltárakban elhelyezett egyedi számlálólapokra vezette át a Naplók helyesbítésre vonatkozó adatait és azt a helyszínen ellenőrizte.

A magyar történeti demográfiai irodalom, nevezetesen Thirring Gusztáv is kétkedéssel szemlélte ezt a korrekciós műveletet és hajlamos volt az első, 1785. évi népszámlálás adatait valószerűbbnek minősíteni, mint a két korrekció információit, de a közmegegyezésnek és a levéltári források mennyiségének engedve, mégis az 1787. évi adatokat tekintette alapvetőnek.

Amint már említettük az első népszámlálás, illetve az 1785. évi népszámlálás és az azt követő 1786., és 1787. évi két korrekció, vagy mai fogalmainkat használva, népességtovábbvezetés olyan nagyjából válságmentes három év népesség dinamikájáról nyújt képet, amely a 18. századvégi népesedési viszonyok megközelítését szolgálhatja.

1. A népesség számának éves, átlagos növekedése 1785-87. ‰

Magyarország ⁴⁷	Jogi népesség	Házass férfiak	Nőtlen férfiak	Összes férfiak	Nők	18 éves fiúk (sarjadék)
1785-86	5,12	7,92	5,32	6,36	3,85	17,36
1786-87	10,27	- 1,51	18,45	10,50	10,03	11,24
1785-87	7,72	3,20	11,94	8,43	6,96	14,40
M E G Y É K 1785-87						
1. Baranya	11,22	15,57	7,84	11,04	11,42	13,55
2. Fejér	19,86	23,33	20,22	21,44	18,21	27,24
3. Esztergom-Komárom	13,96	19,97	15,21	16,29	11,58	20,52
4. Somogy	7,36	4,29	11,04	8,29	6,39	15,68
5. Sopron	- 0,29	- 3,62	4,80	1,52	- 2,10	18,38
6. Veszprém	9,88	13,67	7,69	8,64	11,19	11,65
7. Zala	- 4,76	- 9,72	0,33	- 3,50	- 6,06	- 2,51
8. Árva	15,82	11,73	21,52	17,83	13,84	34,57
9. Liptó	9,97	18,11	8,74	12,32	7,59	25,62
10. Nógrád	6,45	10,55	5,76	7,72	5,15	17,69
11. Nyitra	12,91	20,31	9,68	13,97	11,85	22,92
12. Pozsony ⁴⁸	15,81	13,73	17,11	15,79	15,83	8,27
13. Trencsén	5,57	11,16	2,51	5,84	5,31	15,81
14. Tóróc	11,70	7,68	13,13	10,93	12,41	39,84
15. Csongrád	31,29	29,18	36,85	33,87	33,35	43,80
16. Pest	17,56	20,17	17,07	18,30	18,31	25,27
17. Borsod ⁴⁸	21,16	21,01	22,83	22,11	20,19	7,25
18. Sáros	15,66	18,62	15,56	16,71	14,59	34,94
19. Békés	25,20	20,27	27,98	24,97	25,44	31,59
20. Bihar	2,87	- 7,13	10,22	3,28	2,44	- 5,17
21. Máramaros	- 83,99	-116,85	- 60,93	- 83,77	- 84,22	-109,57
22. Szabolcs	17,93	12,82	18,18	16,66	19,23	31,03
23. Szatmár	- 7,27	- 31,50	11,42	- 5,41	- 9,21	- 0,96
24. Torontál	46,55	35,26	50,16	43,90	49,46	61,03
25. Körös	- 11,26	- 65,48	6,41	- 9,25	- 13,13	- 1,60
26. Szeverin	5,43	3,00	13,05	9,93	1,81	22,55
27. Varasd	- 17,02	- 50,33	8,39	13,69	- 20,45	- 8,58

⁴⁷ Erdély nélkül

⁴⁸ 1786/87

Az 1785., 1786. és az 1787. évi adatokból kitűnően a 18. század utolsó évtizedeiben és valószínűleg korábban is igen rapszódikus volt a népesség számának növekedési üteme. Az 1785-86. évi népességszám növekedés ugyanis fele akkora /5,12 %/, mint a 1786-1787. évi (10,27 %). Ennek alapján az is valószínűsíthető, hogy a század korábbi évtizedeiben a természetes szaporulat átlaga - az ismert és a feltételezhető járványok, háborúk és éhínségek miatt kisebb volt mint József császár uralkodásának elején (7,72 %). Szembetűnő továbbá, hogy bár csak 27 megye 1785. és 1787. évi adatai állnak rendelkezésünkre, még ebben a töredékben is rendkívül nagy különbségek tapasztalhatók a népesség szaporulatának átlagos éves ütemében. 1785 és 1787 között Máramaros, Szatmár, Zala, Sopron, Kőrös és Vasard megye népessége csökkent. A többi megyében pedig a jogi népesség számának növekedési üteme rendkívüli mértékben szóródik. Az egyik véglet Bihar megye, ahol a népesség száma éves átlagban csak két ezrelékkal szaporodott, a másik Torontál megye 47 ezrelékes gyarapodással. A különbségek előidéző okai között szerepelhetett, a helyi vagy kisebb-nagyobb régióra kiterjedő járvány (Szatmár, Máramaros, Bihar megye), a vándorlás (feltételezhetően Torontál és Csongrád megyében), és az eltérő termékenységi, valamint halandósági viszonyok, de természetesen nem zárhatjuk ki a számlálásból eredő hibákat, torzításokat sem.

Az 1785. évi adatfelvétel pontosságát egyéb források híjján nem elemezzük. A következőkben elsősorban az 1786. és az 1787. évi korrekció megbízhatóságát kíséreljük meg ellenőrizni, néhány egyszerű számítás segítségével.

Abból a feltételezésből indulunk ki, hogy a népesség számának, valamint a népesség különféle demográfiai és foglalkozási kategóriáinak növekedése, vagy csökkenése között, illetve ezeknek a kategóriáknak a struktúrájában lezajlott változás között sem országos, sem pedig megyei szinten nem állhatott elő ellentmondás, vagy megmagyarázhatatlan különbség. Másként fogalmazva azt állítjuk, hogy ezalatt a viszonylag válságmentes, rövid három éves időszak alatt sem a demográfiai, sem pedig a társadalmi struktúra nem módosulhatott jelentős mértékben. Ez a feltételezés természetesen csak akkor igaz, ha a korrekciók időszakában nem tört ki járvány, éhínség, vagy egyéb olyan esemény, amely a népesség növekedését, vagy struktúráját lényeges mértékben deformálta. Továbbá, ha a korrekciók során nem zajlott le változás a népszámlálás tartalmi, vagy technológiai elveiben, illetve gyakorlatában. Végül pedig feltételezzük, hogy a korrekciókat ugyanolyan pontossággal és lelkiismeretességgel hajtották végre, mint az első, 1785. évi adatfelvételt.

A fentieket szem előtt tartva, feltehetjük, hogy a férfiak, valamint a nők és az össznépesség számának növekedési üteme között nem állhatott elő lényeges kü-

lönbség. Az országos adatok (Erdély nélkül) tanúsága szerint (lásd az 1.sz. táblát) a férfiak növekedési aránya megnyugtató módon alig tér el a jogi népesség számának növekedési arányától. A különbség 1785-86-ban 1,24; 1786-87-ben 0,23 és 1785-87-ben 0,71 ‰. Ugyanez a különbség a nők és az össznépesség növekedési üteme között valamivel nagyobb. 1785-86-ban 1,27; 1786-87-ben 0,24 és 1785-87-ben 0,76 ‰. Egyébként a nők száma kisebb ütemben növekedett mint a férfiak száma. A kisebb ütemű gyarapodás valószínűleg kapcsolatban áll a női népesség alulszámolásával, amelyet az ezer férfire jutó 972 nő értéke is érzékeltet.

A rendelkezésünkre álló 1785. és 1787. évi huszonhét megye adataiból is megállapítható, hogy a férfiak, valamint a nők számának és a megyék össznépességének növekedési rátái alig különböznek egymástól $\pm 2,5$ ‰ körül ingadoznak a különbségek. Kivétel Varasd, Szeverin, Torontál megye (lásd 1.sz. tábla). Megjegyzendő, hogy Varasd megyében a női népesség közel két százalékkal csökken, ellenben a férfi népesség majdnem 1,4 ‰-kal nő. Varasd megye sora egyébként az idézett táblázatban eléggé különös összefüggéseket tartalmaz. Csökken ugyanis a nők száma, a házas férfiak száma, a 18 éven aluli férfiak száma, de növekszik a nőtlen férfiak száma. Mivel a nőtlen férfiak száma magában foglalja a 18 éven aluliakat és az özvegyeket is fel kell tételeznünk, hogy olyan járvány tört ki, amely a nőket, a 18 éven aluli férfiakat és a házas férfiakat sújtotta. Nagyon hasonlóak Sopron megye növekedési adatai is. Sopronban is csökken a nők, valamint a házas férfiak száma, ellenben növekszik a nőtlen férfiak és ezen belül különösen a 18 éven aluli férfiak száma. Mindez a férfiak számának növekedését és az összlakosság kis mértékű csökkenését idézi elő.

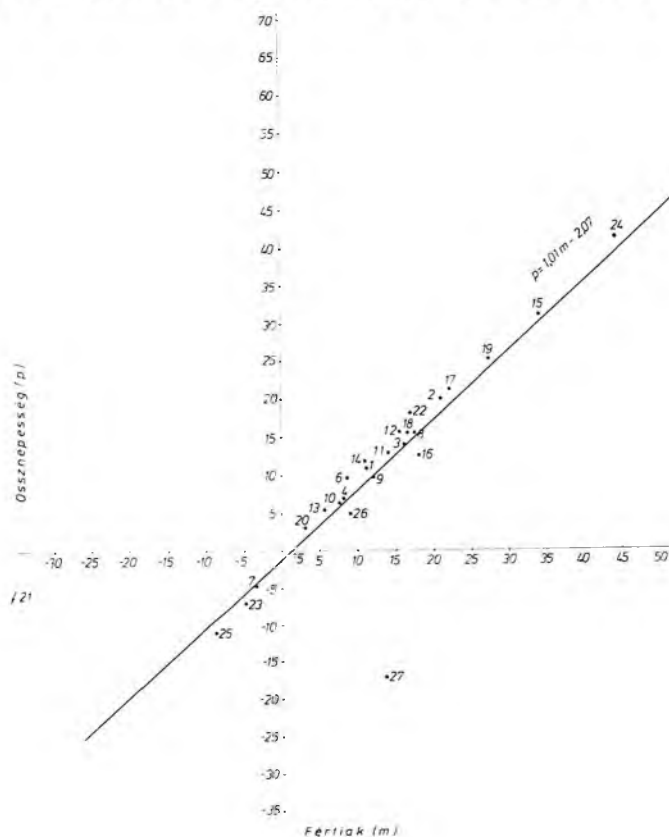
Az elmondottakból következik, hogyha a férfiak, valamint a nők számának és az össznépesség növekedési rátájának különbségei viszonylag kicsik, akkor a két nem és az össznépesség növekedése között egyenként szoros kapcsolatnak kell mutatkoznia és az összefüggést becsülő lineáris regressziós egyenesnek az első és a harmadik térnegyed szimmetria tengelyéhez közel kell elhelyezkednie. A 2. sz. táblában feltüntetett együtthatók, valamint az I. és a II. ábra mind a két kivánalmat teljesítik.

2. A demográfiai és foglalkozási jellemzők növekedési ütemének kapcsolata

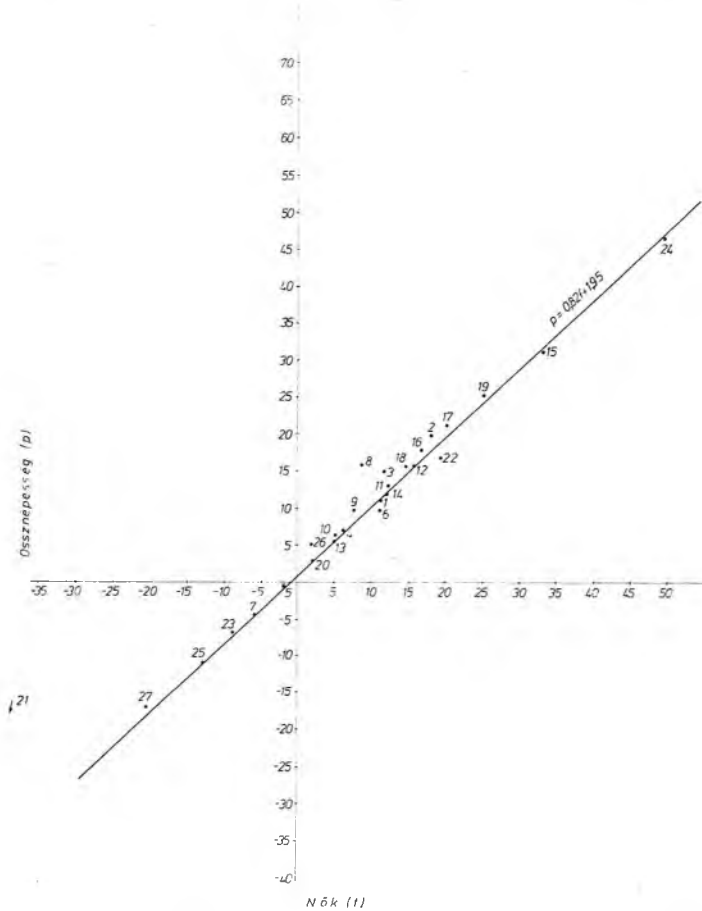
Függő, független változók	regressziós egyenlet	r	t	F
1. p = össznépeség m = férfiak	$p = 1,01 m - 2,07$	0,98	24,50	48,50
2. p = össznépeség f = nők	$p = 0,82 f + 1,95$	0,94	13,43	61,21
3. f = nők m = férfiak	$f = 0,97 m - 2,65$	0,94	13,43	189,75
4. u = nőtlen férfiak ⁴⁹ s = 18 éven aluli férfiak (sarjadék)	$u = 0,60 s + 0,22$	0,94	13,43	122,36
5. k = katonának alkalmasak a = 18 éven felüli férfiak	$k = 2,72 a + 38,59$	0,56	3,37	11,23
6. t = termelők a = 18 éven felüli férfiak	$t = 0,80 a - 3,77$	0,72	5,22	53,31
7. h = hivatalnokok a = 18 éven felüli férfiak	$h = 0,94 a - 4,70$	0,78	6,29	39,10

⁴⁹ 7., 12., 17., 20., 23., 25., 27. sz. megyék nélkül

I. A férfiak és az össznépeség számának éves növekedési üteme 1785-87, %

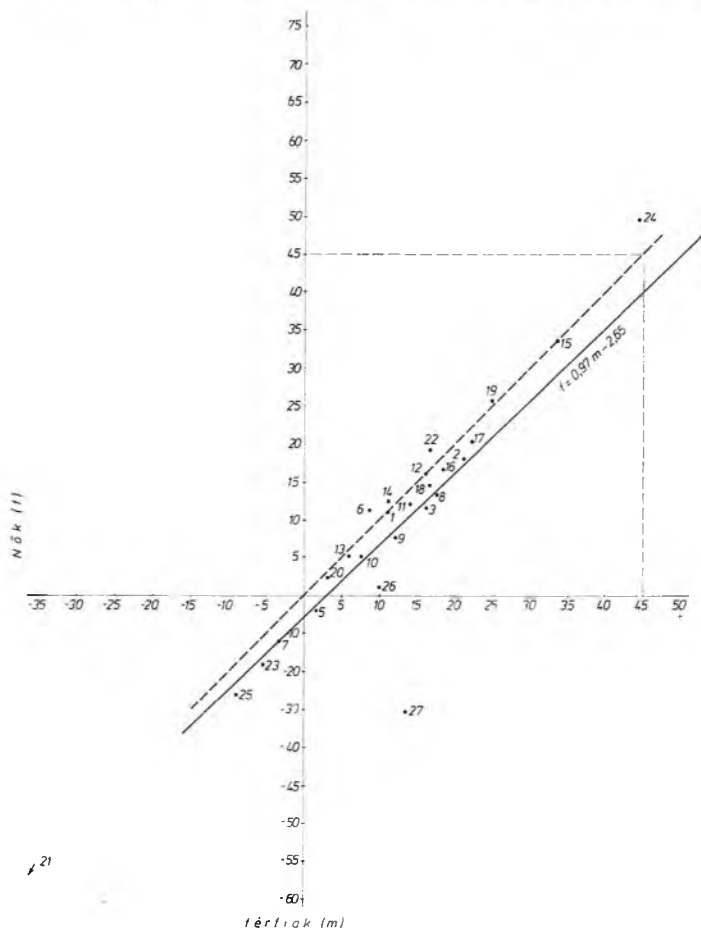

II. A nők és az össznépeség számának éves növekedési üteme 1785-87, ‰

Amint már említettük a férfi népesség országos szinten nagyobb ütemben növekszik, mint a női népesség. A megyék azonban három csoportba sorolhatók, a nemek egymáshoz viszonyított növekedési üteme szerint. Tizenegy megyében nagyobb mértékben nő vagy csökken a női népesség mint a férfi népesség száma. Tizennégy megyében a férfiak száma nő nagyobb ütemben, a két megyében pedig - Sopron és Vasard - a férfiak száma nő, a nők száma pedig csökken /lásd a III. ábra szimmetria tengelyt). A különbséget három tényező idézhette elő. A már említett alulszámolás, a nemek közötti halandóság különbsége és a vándorlás, vagy ezen tényezők valamelyik kombinációja. A két nem növekedési rátái közötti különbségek azonban az elmondottak ellenére is viszonylag csekélyek. Ennek köszönhető, hogy kapcsolatuk viszonylag szorosnak tekinthető (lásd a 2.sz. táblát).

III. A férfiak és nők számának növekedési üteme 1785-87, ‰

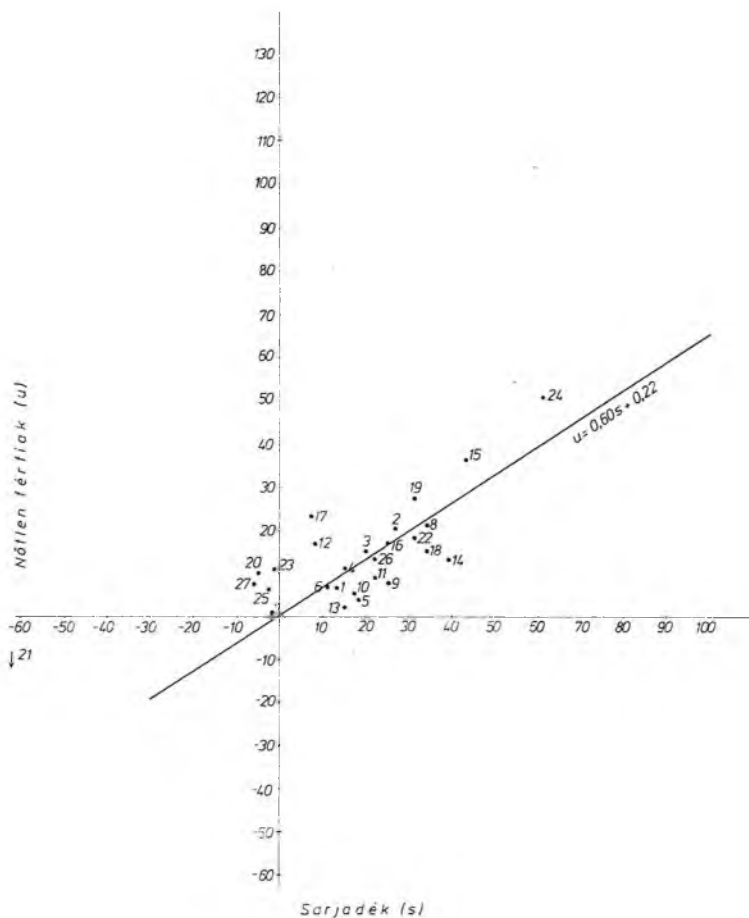

A férfiak számának családi állapot szerinti változását két tényező befolyásolta. Egyrészt a termékenység és a halandóság, másrészt a házasságkötési mozgalom - ha a bevándorlástól eltekintünk. A házasságkötési mozgalomról azonban köztudott, hogy a leginkább ingadozó intenzitású demográfiai jelenségek közé tartozik. A férfiak családi állapotában lezajlott változásokat, illetve a korrekciók megbízhatóságát ezért egy megközelítő feltételezéssel kíséreljük meg igazolni. Abból indulunk ki, hogy hazánkban a korai házasságkötés általános magatartás volt - kapcsolatot keresünk tehát a 18 éven aluli férfiak és a nőtlen férfiak számának gyarapodása között. (Ezt a feltételezést egy kissé megzavarja az a tény, hogy a 18 éven aluli férfiak, a "Sarjadék" rovatába nem kerültek be a nemesek 18 éven aluli fiúgyermekai, valamint a polgárok és parasztok 18 éven aluli örökösnek minősített fiai; továbbá, hogy a nőtlenek rovatában szerepelnek az özvegy férfiak is.)

Az 1785-1787. évi országos adatok azt a benyomást keltik, hogy mennél nagyobb ütemben növekszik a 18 éven aluli férfiak száma, annál kisebb ütemben nő a nőtlen férfiak száma.

A rendelkezésünkre álló 1785. és 1787. évi megyei adatok szerint ellenben a "Sarjadék" növekvő gyarapodási üteme a nőtlen férfiak ugyancsak növekvő gyarapodási ütemével jár együtt, kivéve azokat a megyéket, amelyekben a sarjadék száma csökkent (lásd a IV. ábrát), valamint a két 1785. és 1786. évi adattal rendelkező megyét. A sarjadék csökkenése rendre együtt jelenik meg a házas férfiak számának csökkenésével, feltehető tehát, hogy ilyen esetben azért növekedett a nőtlen férfiak száma, mert a járvány a házas férfiak számát is csökkentette, de ugyanakkor növelte az özvegy férfiak számát a nőtlen férfiak rovatában. Feltételezésünket még az is megerősíti, hogy a sarjadék csökkenése és a nők számának csökkenése együttesen jelentkezik (kivéve Bihart és Sopront).

IV. A 18 éven aluli és a nőtlen férfiak számának növekedési üteme 1785-87, ‰

Mindezek alapján, ha csökkenő sarjadékkal rendelkező megyéket, valamint a két 1785. és 1786. évi megyét nem vesszük tekintetbe, akkor a sarjadék és a nőtlen férfiak számának növekedési üteme közötti igen erős kapcsolat mutatható ki (lásd a 2.sz. táblát).

Az előzőeket úgy foglalhatjuk össze, hogy a járványok, általában a népesség csökkenése megzavarta a nemek és a családi állapot, valamint a korösszetétel arányos változását. Ha a járványnak tulajdonítjuk a növekedési ütemek összevetésekor jelentkező ellentmondásokat, akkor megállapíthatjuk, hogy a korrekciók nem torzították el a legfontosabb demográfiai jellemzők értékeit.

Ha ugyanezzel a módszerrel, illetve feltételezéssel elemezzük a keresztény férfiak foglalkozási/rendi adatainak növekedési mutatóit, akkor igen bonyolult, olykor alig magyarázható folyamat tárul elénk. Feltételezésünk szerint ebben a három évben nem zajlott le mélyreható társadalmi és foglalkozási átalakulás, tehát a 18 éven felüli férfiak és az egyes foglalkozási, illetve rendi kategóriákba besorolt férfi népesség számának növekedési üteme között szoros kapcsolatnak kellene kialakulnia.

Három kategóriát alakítottunk ki az ismertetett tizenegy foglalkozási/rendi csoport összevonásával. Az elsőbe soroltuk mindazokat (hivatalnokok), akiket rendi állásuk, tisztségük alapján a katonai szolgálat alól felmentettek (nemesek, papok, főbb hivatalnokok), a második kategóriába azok a keresztény férfiak kerültek, akiket a termelés folyamatossága érdekében mentettek fel a katonai szolgálat alól (parasztok, polgárok, parasztok és polgárok örökösei, zsellérek), a harmadik csoportba kerültek az "Egyéb" rovatba sorolt férfiak, akik tulajdonképpen katonai szolgálatra alkalmasak voltak.

Már az országos adatok sem értelmezhetőek zavarmentesen. 1785 és 1787 között azonos ütemben növekszik a 18 éven felüli férfiak és a hivatalnok/nemesek száma. A termelés érdekében felmentettek száma azonban csak tizedrészét képezi a felnőtt férfiak számában előállott növekedési ütemnek. A katonai szolgálatra alkalmas férfiak száma ellenben tízszer olyan gyorsan növekszik, mint az összes 18 éven felüli férfiak száma (lásd 3.sz. táblát).

Az országos adatok alapján az a benyomásunk támad, hogy a korrekciók során katonai érdekek miatt megváltoztatták az egyes foglalkozási/rendi csoportokba való besorolás kritériumait. Más szóval 1786-ban, de főleg 1787-ben egyre több férfit minősítettek át katonai szolgálatra alkalmasnak, akiket korábban a termelés érdekében, vagy hivatal viselése miatt felmentettnek minősítettek.

3. A keresztény férfiak számának éves növekedési üteme osztályok/foglalkozás szerint 1785-87, %

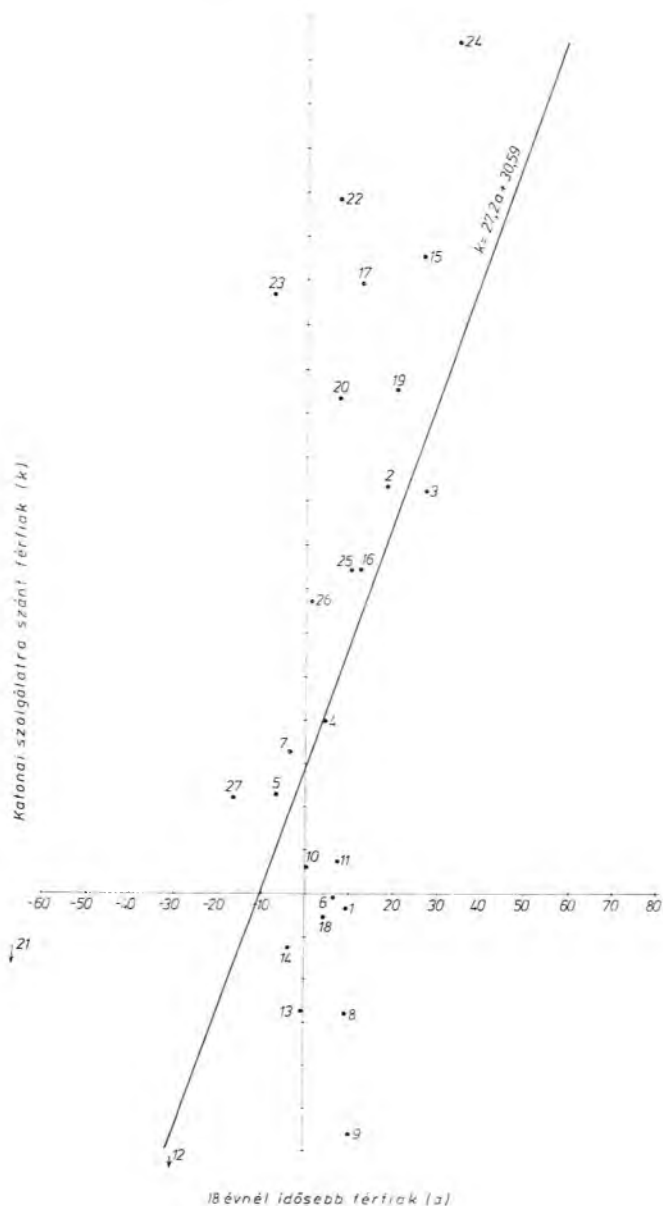
Magyarország ⁵⁰	Hivatalnokok stb.	Termelők	Katonának alkalmasak	Összes férfiak	18 év feletti férfiak
1785-86	5,33	1,88	- 10,94	6,02	- 0,24
1786-87	3,80	0,95	106,91	10,11	9,48
1785-87	4,58	0,48	47,40	8,10	4,62
M E G Y É K 1785-87					
1. Baranya	14,85	10,45	- 3,57	10,92	9,39
2. Fejér	23,54	11,37	93,90	21,19	17,90
3. Esztergom-Komárom	20,33	5,18	92,29	16,07	27,33
4. Somogy	4,42	0,38	40,25	8,12	4,10
5. Sopron	- 7,82	- 11,25	23,38	4,13	- 7,76
6. Veszprém	- 4,54	11,05	- 0,98	8,39	6,76
7. Zala	0,60	- 9,39	33,26	- 4,06	- 4,37
8. Árva	18,39	12,34	- 28,02	17,07	8,99
9. Liptó	2,84	16,09	- 56,58	12,42	10,41
10. Nógrád	14,58	- 2,14	6,85	7,18	0,60
11. Nyitra	18,88	6,55	6,99	13,06	7,26
12. Pozsony ⁵¹	3,13	2,30	-337,70	-18,36	- 35,05
13. Trencsén	- 4,27	1,50	- 28,94	5,21	- 1,60
14. Túróc	2,90	3,56	- 13,36	10,92	- 3,98
15. Csongrád	74,85	14,10	145,38	33,85	26,83
16. Pest	15,83	5,33	74,42	17,48	12,78
17. Borsod ⁵¹	7,62	5,87	139,71	20,73	11,83
18. Sáros	- 3,28	7,50	- 5,00	15,83	4,70
19. Békés	47,14	11,64	115,00	24,82	20,77
20. Bihar	15,98	- 1,76	113,00	2,91	7,86
21. Máramaros	-70,42	-80,19	24,70	-84,94	-74,25
22. Szabolcs	19,62	- 8,05	158,50	15,73	7,75
23. Szatmár	13,20	-75,81	136,14	6,26	8,85
24. Torontál	20,10	27,40	194,61	43,54	34,08
25. Kőrös	8,34	- 25,54	74,32	- 9,29	10,75
26. Szeverin	28,71	1,56	67,09	9,11	1,47
27. Varasd	27,78	29,30	22,03	-13,68	17,50

⁵⁰ Erdély nélkül

⁵¹ 1786-87

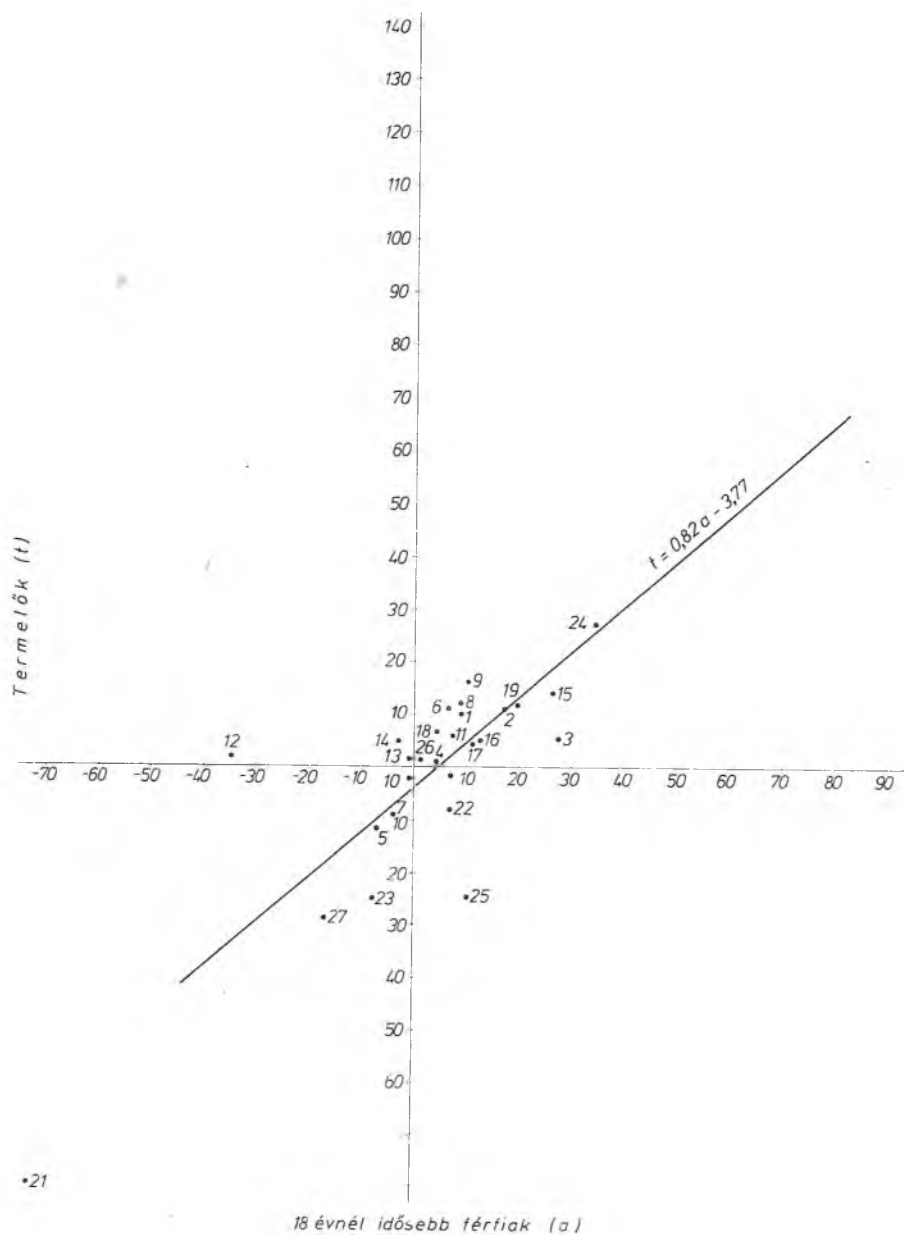
Ma már szinte kinyomozhatatlan, hogy egyes megyékben a 18 éven felüli férfiak számának azonos nagyságú gyarapodása mellett miért csökkentették a katonai szolgálatra alkalmas férfiak számát öt százalékkal és más megyékben ugyanakkor miért növelték meg 7-15 százalékkal. Hasonló módon alig magyarázható, hogy a 18 éven felüli férfiak számának közel azonos csökkenése esetén az egyik megyében miért nőtt, a másik megyében pedig miért csökkent a katonai szolgálatra alkalmas férfinépeség száma /lásd az V. ábrát/. A rendkívüli módon viselkedő megyéket még földrajzi fekvésük szerint sem csoportosíthatjuk. A felsorolt zavaró tényezők idézik elő, hogy a 18 éven felüli férfiak és a katonai szolgálatra alkalmas népesség számának növekedési üteme között alig fedezhető fel lineáris kapcsolat (lásd a 2.sz. táblát).

V. A 18 évesnél idősebb és a katonának alkalmas férfiak számának növekedése 1785-87, ‰

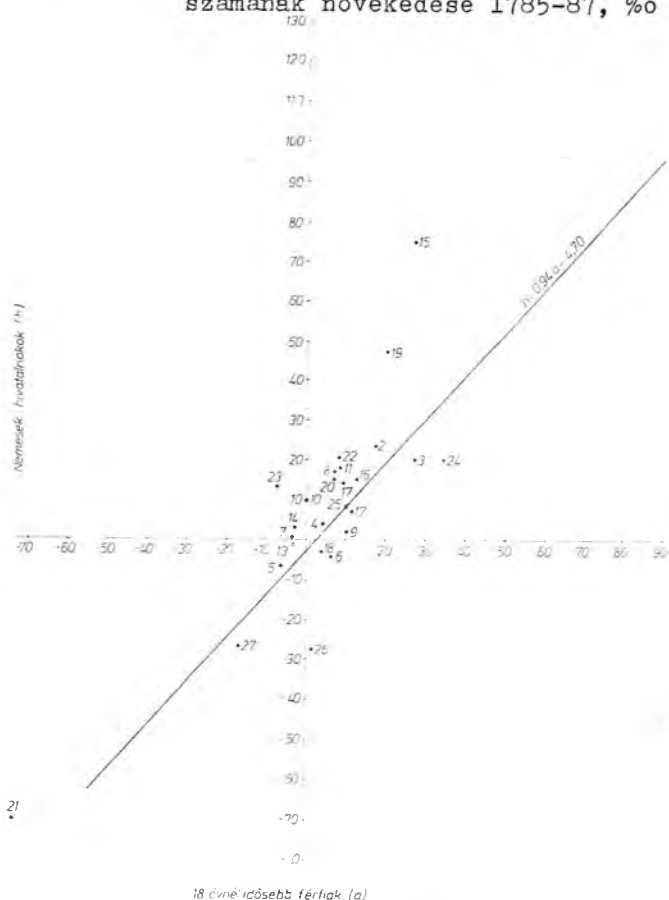

A korrekciók során manipulált katonai szolgálatra alkalmas férfi népesség száma, illetve növekedési rátája érezteti hatását a hivataluk, vagy rangjuk, illetve a termelés folyamatossága címén felmentett férfiak számának növekedési arányában is. Ugyanolyan következtetések tapasztalhatók a két felmentett csoport, mint a katonai szolgálatra alkalmas férfiak és a 18 éven felüli férfiak arányának összevetésekor. Az összefüggést kifejező lineáris regresszió és korrelációs együttható gyenge kapcsolatról tanuskodik (lásd a 2.sz. táblát, és a VI., VII. ábrát/.

VI. A 18 évesnél idősebb és a termelés miatt felmentett férfiak számának növekedése 1785-87, %

VII. A 18 évesnél idősebb és hivataluk miatt felmentett férfiak számának növekedése 1785-87, %

Első tekintetre úgy tűnik, hogy a katonai szolgálatra szánt férfiak számának korrekciója a keresztény férfiak struktúráját alig változtatta meg. A férfiak körülbelül felét (53 %-át) a termelés érdekében mind a három évben felmentették katonai szolgálat alól. Hivatali, vagy nemesi rangja miatt a keresztény férfi népesség öt százaléka mentesült a katonai szolgálat alól. Igaz, mind a két felmentett csoport létszáma csökkent valamelyest a három év alatt. Ezzel szemben növekedett a katonai szolgálatra alkalmas keresztény férfiak száma. Ez a növekedés sem tett ki azonban három év alatt egy ezreléket. Végeredményben a keresztény férfi népesség öt százaléka miatt hajtották végre az előzőekben ismertetett manipulációt, jelentősen csökkentve az egész népszámlálás értékét.

Emiatt a manipuláció miatt előálló struktúra változást azonban sokkal jobban érzékelteti a termelők és a katonai szolgálatra alkalmas férfi népesség, valamint a hivatali rangjuk miatt felmentett férfi népesség és a katonáknak szánt férfiak arány változása (lásd a 4.sz. táblát).

4. A keresztény férfiak foglalkozási struktúrájának változása 1785, 1787, %

Magyarország ⁵²		Hivatalnokok stb.	Termelők	1-18 éves fiúk	Kiszolgált katonák	Katonai szolgálatra alkalmasak	1000 termelőre jutott katonára
1785		5,15	53,89	35,58	0,15	5,23	97,11
1786		5,14	53,57	35,98	0,15	5,16	95,95
1787		5,11	53,09	36,02	0,14	5,64	106,32
M E G Y É K							
1. Baranya	1785	0,97	57,37	86,63	0,05	4,98	86,89
	1787	0,98	57,31	36,82	0,05	4,84	84,51
2. Fejér	1785	5,86	54,50	35,29	0,28	4,07	74,62
	1787	5,94	53,48	35,64	1,31	4,63	86,58
3. Esztergom-Komárom	1785	6,71	53,03	35,07	0,24	4,95	93,35
	1787	6,78	51,90	35,37	0,27	5,68	109,47
4. Somogy	1785	2,86	56,09	35,23	0,15	5,67	101,10
	1787	2,85	55,23	35,75	0,14	6,03	109,15
5. Sopron	1785	5,17	55,06	34,01	0,36	5,40	98,13
	1787	5,08	53,70	35,18	0,40	5,64	111,35
6. Veszprém	1785	14,96	47,56	33,29	0,20	3,99	106,56
	1787	13,54	47,81	33,50	0,18	4,97	104,15
7. Zala	1785	7,28	52,79	34,47	0,14	5,32	100,72
	1787	7,35	52,23	34,57	0,13	5,72	109,48
8. Árva	1785	2,81	59,49	31,58	0,09	6,03	101,33
	1787	2,81	58,95	32,65	0,09	5,50	93,34
9. Liptó	1785	6,18	49,77	35,36	0,11	8,58	172,38
	1787	6,07	50,13	36,27	0,11	7,42	148,11
10. Nógrád	1785	4,56	50,09	38,50	0,22	6,63	132,42
	1787	4,61	49,17	39,30	0,28	6,62	134,81
11. Nyitra	1785	3,76	52,95	37,02	0,16	6,11	115,45
	1787	3,80	52,28	37,73	0,15	6,04	115,55
12. Pozsony	1786	11,39	48,69	32,34	0,17	7,41	152,26
	1787	12,51	49,71	33,49	0,16	4,13	100,61
13. Trencsén	1785	3,11	51,93	39,13	0,08	5,75	110,76
	1787	3,05	51,55	39,95	0,09	5,36	107,07
14. Túróc	1785	9,26	50,42	34,00	0,10	6,22	123,40
	1787	9,10	49,00	35,92	0,05	5,93	120,97
15. Csongrád	1785	1,46	51,77	41,36	0,21	5,20	100,47
	1787	1,57	49,85	42,13	0,16	6,29	126,13
16. Pest	1785	2,53	53,13	37,60	0,21	6,53	122,95
	1787	2,53	51,88	38,16	0,18	7,25	139,76

⁵² Erdély nélkül

4. táblázat folytatása

Magyarország ⁵²	Hivatalnokok stb.	Termelők	1-18 éves fiúk	Kiszolgált katonák	Katonai szolgálatra alkalmasak	1000 termelőre jutott katoná	
17. Borsod	1786	15,66	45,14	33,03	0,18	5,99	100,47
	1787	15,57	44,75	32,83	0,16	6,69	149,54
18. Sáros	1785	3,27	51,11	36,79	0,10	8,73	165,67
	1787	1,63	51,84	38,15	-	8,38	161,59
19. Békés	1785	0,83	56,14	37,41	0,17	5,45	96,84
	1787	0,88	54,73	37,90	0,12	6,37	116,40
20. Bihar	1785	3,60	54,64	37,04	0,20	4,52	82,78
	1787	3,76	54,13	36,44	0,16	5,51	101,85
21. Máramaros	1785	16,59	48,26	30,26	0,04	4,85	100,53
	1787	17,17	48,81	28,16	-	5,56	113,81
22. Szabolcs	1785	13,44	48,06	34,28	0,23	3,99	73,25
	1787	13,62	45,76	35,30	0,22	5,10	111,35
23. Szatmár	1785	14,04	49,43	32,82	0,09	3,62	73,25
	1787	14,60	47,47	33,17	0,09	4,67	98,27
24. Torontál	1785	0,71	61,76	35,08	0,02	2,43	42,09
	1787	0,52	59,93	36,21	0,02	3,32	55,43
25. Kőrös	1785	7,59	50,11	27,75	0,01	4,54	90,56
	1787	7,86	48,45	38,35	1,03	5,31	109,63
26. Szeverin	1785	1,59	59,29	36,19	0,00	2,93	49,49
	1787	1,46	58,41	37,15	0,01	2,97	50,79
27. Varasd	1785	1,61	52,96	42,73	0,01	2,69	50,81
	1787	1,39	51,26	43,35	0,01	3,99	77,75

⁵² Erdély nélkül

Az 1786. és az 1787. évi korrekció egyik legvitathatóbb és a népesség struktúráját jelentős mértékben befolyásoló művelete volt a távollévő jogi népesség és az idegenek számának módosítása (lásd az 5. sz. táblát). 1787-ben a távollévők száma - közel 43 %-a - az idegenek száma pedig majdnem egyharmadára olvadt 1785-höz viszonyítva. A csökkentést lényegében 1787-ben hajtották végre. Mesterséges csökkenésre kell gondolnunk, mert az alig képzelhető el, hogy ez alatt az egy év alatt közel minden második távollévő hazavándorolt és minden harmadik idegen visszaköltözött.

5. Távollévők és az idegenek számának változása és aránya 1785-87, ‰

Magyarország ⁵³	Távollévők	Idegenek	A távollévők és a jogi népesség		Az idegenek és a jelenlévő jogi népesség	
	számának éves növekedése		a r á n y a			
			1785	1787	1785	1787
1785-86	+ 3,75	- 1,31	1,68	0,72	1,89	0,70
1786-87	-57,96	-61,55				
1785-87	-28,20	-31,03				
M E G Y É K						
1. Baranya	-37,06	-40,30	1,19	0,20	1,11	0,21
2. Fejér	-34,11	-37,45	2,11	0,64	2,78	0,54
3. Esztergom-Komárom	-26,40	-26,83	1,61	0,74	1,90	0,85
4. Somogy	-38,58	-31,54	1,80	0,40	1,40	0,50
5. Sopron	-30,24	-40,87	2,88	1,14	2,10	0,38
6. Veszprém	-34,87	-37,72	2,32	0,69	2,43	0,58
7. Zala	-33,64	-38,48	2,02	0,67	2,60	0,60
8. Árva	- 5,57	-41,15	1,51	1,30	0,77	0,19
9. Liptó	-21,74	-43,16	3,40	1,88	1,71	0,23
10. Nógrád	-19,65	-39,21	1,39	0,83	1,45	0,31
11. Nyitra	-32,74	-39,47	2,05	0,69	2,09	0,42
12. Pozsony ⁵⁴	-77,80	-76,69	2,54	0,55	2,77	0,62
13. Trencsén	-36,33	-43,94	2,27	0,61	1,43	0,17
14. Túróc	-37,63	-46,95	7,28	1,76	2,39	0,13
15. Csongrád	-17,45	-21,10	1,15	0,71	1,44	0,78
16. Pest	-24,85	-25,09	1,28	0,62	1,64	0,79
17. Borsod ⁵⁴	-63,32	-68,70	1,60	0,57	1,91	1,58
18. Sáros	-35,18	-40,66	2,30	0,66	2,08	0,37
19. Békés	-22,65	- 7,64	1,14	0,60	1,51	1,21
20. Bihar	-38,54	-39,32	1,18	0,27	1,16	0,24
21. Máramaros	+ 8,12	-31,41				
22. Szabolcs	-27,55	-16,87	1,84	0,80	1,54	0,98
23. Szatmár	-33,78	-35,46	1,26	0,42	1,39	0,41
24. Torontál	-16,36	-23,03	1,39	0,36	0,75	0,37
25. Kőrös	+ 5,03	+12,22	1,51	1,73	0,74	0,96
26. Szeverin	- 8,95	+ 8,36	1,26	1,03	0,67	0,77
27. Varasd	-43,38	-44,78	1,33	0,18	1,36	0,15

⁵³ Erdély nélkül

⁵⁴ 1786-87

Ez a nagy arányú módosítás természetesen nagymértékben csökkentette a távollévő honosok és az összes honos népesség arányát, valamint a jelenlévő idegenek és a jelenlévő honosok arányát (1,68 %-ról 0,72 %-ra, illetve 1,89 %-ról 0,70 %-ra). A művelet indokai ma már nem fedhetők fel, mindössze az állapítható meg, hogy a nem kis fáradsággal járó művelet alig módosította a tényleges népesség számát. A távollévők és az idegenek egyenlege ugyanis a jogi népességnek töredékét képezte (1785: 0,18; 1786: 0,09; 1787: 0,03 %-a).

Ez a korrekció tehát nem a tényleges vándorlás eredménye.

Az első magyar népszámlálás társadalmi osztályokkal, foglalkozással kapcsolatos 1786-ban 1787-ben elvégzett korrekciója az előzőek alapján tartalmi és egyéb szempontok szerint sem tekinthető megbízhatónak. Ennek tulajdonítható, hogy a magyar történeti demográfia ezeket az adatokat alig használja - joggal.

A népszámlálás jelentőségét demográfiai és főként össznépességet tartalmazó adatai fémjelzik.

4. Új célkitűzések

Alig fél éve készültek el az 1787. évi népszámlálás országos összesítései és néhány megyében még szorgalmasan vezették a Népességi Könyveket, amikor II. József 1788. szeptember 31-én új népszámlálási rendet dolgozott ki.

Az irodalom nem részletezi, de feltehetően kettős oka volt a népszámlálási rendszer tartalmi átalakításának. Szervezeti rendszerén ugyanis az uralkodó nem kívánt módosítani. A módosítás implicite magában foglalja az előző rendszer tartalmának kritikáját, és újabb információk szükségletének felmerülését.

A módosítás még úgy is jellemezhető, hogy egyszerűsíteni kívánta az 1777 óta bevezetett népszámlálás rendszerét és visszatért a korábbi, a népesség számát és struktúráját, valamint a népmozgalmi adatokat együttesen tartalmazó népösszeírások módszeréhez.

Az egyszerűsítés elsősorban a népszámlálás során nehézséget okozó definíciók elhagyásában jelentkezett. Nyilvánvalóvá vált, hogy a jogi népesség számának megragadása és különböző ismérvek szerinti osztályozása nem volt megbízható.

Az 1788. évi tervezet tehát a jelenlévő népesség megszámlálását tűzte ki feladatként. A foglalkozások, illetve a társadalmi rend szerinti hovatartozás is egyszerűbbé, világosabbá vált, utalva arra, hogy a népszámlálás korábbi definíciói

félreérthetőek, illetve nehezen értelmezhetőek és más információk váltak szükséges-
sé. A rendelet megkülönbözteti a papokat, a nemeseket és ezen a két kategórián be-
lül azokat, akik alkalmazottak és akiknek nincsen foglalkozásuk, továbbá a parasz-
tokat, a munkásokat és részletes felsorolást közöl az ipari foglalkozásokról. Szem-
betűnő, hogy nem részletezi a földműves népesség státusát, nem használja a polgár-
ság fogalmát, elhagyja az örökösök rublikáit és ebből az osztályozásból már ki-
maradt a katonai célzat is.

A foglalkozási adatokat kivéve a nemek szerinti bontás mindenütt szere-
pel a tervezetben.

A közép-európai és magyar népesség történet nagy kárára ez a tervezet
sohasem valósult meg, és sajnos az utódoknak sem szolgált útmutatásként az elkövet-
kező több mint félévszázadban, oly annyira nem, hogy az 1792. évi diétán ez a ter-
vezet szóba sem került a népszámlálási műveletek folytatásának tárgyalásai során.

Резюме

БРАК, СЕМЬЯ, ДОМОХОЗЯЙСТВО И ТРУДОВОЙ СТРОЙ СРЕДИ ТРАДИЦИОННОГО КУСТАРНИЧЕСТВА. /ОКРЕСТНОСТЬ ПИЛИШ - БУДА, 1724 - 1779 гг./

Автор исследует три вопроса: модели бракосочетаний деревенских кустарьев, формы сожительства /семейную и домохозяйственную структуру их/ также трудовой строй на базе первичных источников XVIII-го века двух немецких и двух венгерских поселка.

На основе числа кустарьев и трудового строя данные четырех поселка можно разделять на три типа. По случаю венгерских поселков потребность в промышленных предметах удовлетворяется только частично кустарьями, занятыми по главной профессии, отдельные промышленные деятельности еще не выделялись полностью из ряда домашних деятельностей. Однако население Дунабогдана свою потребность удовлетворяет уже однозначно кустарными предметами. Положение такое имеет и кустарный промысел Надьковачи, с тем различием, что его мощность уже в некоторых отраслях превышает местные потребности, здесь предполагается производство для кое-какого заготовителя /табл. 1-5/.

Среди кустарьев изученных поселков соблюдается три модель бракосочетаний: во первых модель заключения брака в более молодых возрастах, который является параллельной модели венгерских крестьян, во вторых в более старших возрастах, которая видимо следует за порядком привычек немецкого крестьянства, импортируемым из Западной Европы, также в третьих так наз. "кустарная модель", которую можно охарактеризовать бракосочетанием одного молодого кустаря и - связанной обычно с промышленностью за счет родителей и бывшего мужа - вдовы. /табл. 12-16/.

Структура домохозяйств кустарьев этих четырех поселков, также ее динамика суммируется также в трех модели. Структура домохозяйств венгерских кустарьев по всей вероятности следует за моделью венгерских крестьян: доля семей, проживающих вместе высокая, в сложных домохозяйствах руководства группой принадлежит старшему поколению. По случаю немецких кустарьев однако наблюдается две модели. Одна из них следует за немецким крестьянством: доля семей, проживающих вместе низкая, сложные семьи, домохозяйства быстро и легко распадаются, руководство группой находится в руках молодого поколения, благодаря отступлению старшего поколения. Вторая из них присоединяется традиционной западно-европейской модели кустарных домохозяйств, в рамках которых часто встречается сожительство неродных и сводных детей /табл. 17-23/. Однако в большинстве случаев модели сожительства, циклические изменения домохозяйств видимо следуют за моделью помечимой крестьянской, которая в первую очередь объясняется интенсивной связью крестьянской окрестности и сельским хозяйством /табл. 9-11./.

Однако применение вспомогательных сил соединяется не крестьянской модели, а в большей мере потребностям в рабочей силе различной по отраслям промышленности и по профессиям. Так в сущности трудовой строй обусловлен и нормами и традициями сожительства, также разной потребностью в рабочей силе отдельных профессий, значит влияние "крестьянской модели" не действует так прямо как по бракосочетанию или по формам сожительства. Однако взято в первую очередь функционируют на базе семейной рабочей силы, а по всей вероятности в венгерских поселках имеют более значительную роль родст-

венники в рамках трудового строя, в Дунабогдане родственники и посторонние вспомогательные силы /табл. 24-29./.

На основе данных можно предполагать, что среди венгерских и немецких обществ, имеющих разный этнический характер - даже среди немецких поселков, имеющих одинаковый этнический характер, но происшедших из разных мест - возникли различия по культурным привычкам и порядку значения, трудовой строй, даже отношения к мануфактурному производству вообще.

Однако данные от середины 18-го века Дунабогданя /население которого от его поселения вместе живет с реформатическим меньшинством/, и данные Надьковачи от 1769 года следуют такое впечатление, что будь-то соблюдается кое-какое сближение между немецкими и венгерскими группами по формам сожителств, даже по структуре кустарничества по отдельным поселкам. Однако данное сближение нельзя однозначно считать кустарным развитием, и не означает распространение системы работ на дому по домашнему промыслу.

БОЛЬШИЕ ЭПИДЕМИИ ЧУМЫ В ЕВРОПЕ

Автор излагает историю европейских эпидемий чумы от раннего средневековья до XIX-го века. Во первой части описывает эпидемиологию чумы и ее дискуссионные вопросы, напр. могут-ли бубонные блохи отнести бациллу бубонной чумы от одного человека на другого человека, и то, что какую роль играло распространение серой крысы за счет коричневой в том, что чума оттеснилась в Европе.

В части, занимающейся с историей эпидемий чумы в первый раз сообщает, что по каким критериям вероятно то, что какой-либо кризис по смертности вызван ли эпидемией чумы. Перечисляет случаи эпидемии периода эпидемии чумы раннего средневековья /541-764/ и периода от 1346 года до XIX-го века.

Сообщает оценку, сделанную на смертность от эпидемий чумы и исследования, сделанные на основе метрических книг.

В частности, занимающейся, представляющейся экономические, общественные и культурные влияния в начале излагает два прямых следствия эпидемии Черной смерти в Европе: движение флагеллантов и преследование евреев. Замечает, что перед периодом большой эпидемии, начинающимся с 1347 годом, уже показались знаки перенаселения, значительный ущерб от чумы по численности населения на долгое время прекратил перенаселение. Вследствии этого повышались реальные доходы крепостных крестьян и рабочих. Это и сыграло роль в распадении феодальных отношений. Под косвенным влиянием эпидемии, начавшейся в 1347 году, в западно-европейской готике произошло изменение по стилю, новые темы появились в живописи, просвещение на латинском языке потеснялось назад, пользование родного языка становилось в передний план в культуре, церковь ослабилась, и усилилась критика против церкви.

Последняя глава перечисляет различные методы защиты от эпидемии: эвакуация от территории, пораженной эпидемией, организация больниц, меры по карантену.

НА ДВЕСТИЛЕТНЮЮ ГОДОВЩИНУ ПЕРВОЙ ВЕНГЕРСКОЙ ПЕРЕПИСИ
НАСЕЛЕНИЯ

Перепись населения 1785/87 гг., первая перепись населения Венгрии прекратила неправильные информации, связанные с оценкой структуры и численности населения страны. Перепись населения в Венгрии являлась выполнением системы переписи населения, введенной в 1777 году и в других провинциях Австрийской Империи. Проведением первой переписи населения Венгрии прекратилась и та бывшая система статистики населения, которая со середины XVIII-го века считала своей задачей годовую статистику важнейших демографических явлений и отдельных категорий населения. Относительно этим регистрациям - CONSCRIPTION Animarum - является одной из положительных черт первой переписи то, что распространяется на каждого лица - значит и на дворян -, а отрицательной чертой ее является то, что прекратила предыдущую систему статистики движения населения и военным выполнением вызвала нерасположения среди населения в связи с переписью населения.

Военная цель первой переписи населения особенно при определении общественного статуса и профессионального статуса мужчин привела к замешательству. Значит первая перепись населения не отражает действительную структуру населения.

Господствующий II.Йожеф приказал одновременно проведением переписи населения то, что изменение численности населения на каждом населенном пункте учитывали, и суммировали по стране. Первичные издания переписи в 1786 и 1787 годах согласно приказу стали книгами. Их суммирование дало коррекцию последующих двух годов после переписи населения 1785-го года.

Суммирование имеющихся данных за три года на уровне комитата показывает, что при коррекции не произошло искажение по демографическим чертам суммарного населения. То есть распределение дворян также изменение числа мужчин моложе 18 лет находится в гармонии с динамикой всего населения.

Данные по профессиям мужского населения довольно проблематические и на базе сопоставления трех следующих друг за другом переписи населения считаются недостоверным. Надо подчеркнуть, что численность мужского населения способного военной службе значительно в большей мере повышалась, чем вся численность мужского населения в возрасте 18 лет и старше. Однако число освобожденных лиц от военной службы в целях производства неизменилось. В некоторых административных единицах /комитатах/ показываются трудно объясняемые различия между динамикой всей численности мужчин и изменением численности способных военной службе и освобожденных от военной службы мужского населения. На базе регрессионных анализов можно сказать, что демографические данные этих трех переписи населения можно считать приемлемыми, а данные, связанные с профессиями можно считать значительно надежными.

Йожеф II. уже в сентябре 1788 года хотел вести изменение в организацию и содержание переписи населения. Игнорируя военные взгляды, вопросы направленные на структуру населения уточнил согласно действительным положениям и прекратил дальнейшую регистрацию Демографических Книг. Со жаленью план-приказа не выполнен.

Значение первой венгерской переписи населения считается двойным. Сделает возможной оценку численности и структуры населения между периодами: окончания турецких войн и конца XVIII-го века. Однако и дает возможность оценивать демографическое развитие до середины XIX-го века.

Summary

MARRIAGE, FAMILY, HOUSEHOLD, AND WORKING ORGANIZATION IN TRADITIONAL VILLAGE CRAFTSMANSHIP /PILIS-BUDA REGION, 1724-1779./

The author examines three questions: the marriage patterns of rural craftsmen, their living arrangements /family and household structure/ and their working organization, based on sources of two Hungarian and two German villages of the Buda region in the 18th century.

According to the number of craftsmen and the industrial branch structure the four villages can be classified into three types. In the case of the Hungarian settlements the demand for industrial goods is only partly satisfied by craftsmen, some industrial activities are still conducted in the households. The population of Dunabogdány, however fulfils its needs by goods produced by craftsmen. The same could be observed in Nagykovácsi, which was classified into the third type, with the difference that here the capacity in some branches is larger than the local demand, thus some sort of wholesale trade can be presumed /Tables 1.-5./.

Among the craftsmen of the settlements investigated, three marriage patterns could be observed. One is parallel to the Hungarian peasant model of early marriage, one seems to follow the German peasant model, of Western European origin, of late marriage, while the third one could be called a craftsman model, where a young craftsman marries an older widow who is linked to the man's profession through her parents or deceased husband.

The household structure can also be classified into three models. That of the Hungarian craftsmen follows, in all probability the household structure of the Hungarian peasants: The proportion of families living together is high, the leadership in the household falls to the older generations. Among the German craftsmen, however, two models can be isolated. One follows that of the German peasants with a small proportion of families living together, the dissolution of composite households is fast, leadership in the household is in the hands of the younger generations. The other model is that of the traditional Western European craftsman model and household cycle. This compounds mainly of household of nuclear families, where the stepchild-halfsiblings often live together /Tables 17.-23./. The patterns of living arrangements and the cyclical changes in the households, however, seem to follow the landed peasant patterns, which is mainly due to the peasant environment and the intensive connection with agriculture /Tables 9.-11./.

Employing assistants, however is primarily linked to the different labour demand in the different branches rather than to the peasant pattern. The working organization is thus influenced both by the norms and traditions of living together and

by the different labour demand of the different branches which means that the effect of "peasant models" is not as pronounced and direct as in the case of marriage patterns and living arrangements. The workshops of Nagykovácsi, however operate primarily based on family labour, while in the Hungarian villages other relatives also have an important role in the working organization, other relatives and non-relative assistants have an important role in Dunabogdány /Tables 24.-29./.

According to our data we can presume that there were differences in cultural norms and values between the Hungarian and German communities, and even between the same ethnic groups which originated from different places, that could have had an influence on living arrangements, on the working organization and on attitudes towards craftsmanship in general.

The data of Dunabogdány in the 18th century and of Nagykovácsi in 1769, however suggest a certain similarity in living arrangements and even in the structure of craftsmanship by settlements between the German and Hungarian groups. This process, however does not comply the development of craftsmanship or the spreading of home worker handicraftsmanship.

THE EXTENSIVE PLAGUE EPIDEMICS IN EUROPE

The study reviews the history of plague epidemics in Europe from early medieval times to the 19th century. The first part gives an account of the epidemiology of plague and its debated issues, such as the question whether fleas can transfer the bacilli of bubonic plague from one individual to the other, and the role of the increase in the number of gray rats and decrease in that of brown rats in suppressing the plague in Europe.

In the part dealing with the history of plague epidemics the author first reviews the criteria which make it probable that a given mortality crisis was due to a plague epidemic. He describes the events of the epidemics of early medieval times /541-764/ and those of the period between 1346 and the 19th century.

The author also presents estimates of mortality due to plague epidemics and results of analyses based on parish registers.

In the part treating the economic, social and cultural effects of the plague, the author first deals with two of the direct consequences of the Black Death: the flagellating movement and the persecution of Jews. He then concludes that the signs of overpopulation have already emerged prior to the epidemic period starting from 1347, and heavy population losses due to the plague have terminated this overpopulation for a long time. This resulted in an increase in the real incomes of serfs and labourers, and also had a role in changing the feudal system. As indirect consequences of the epidemic starting in 1347, a change in the Western European gothic style, new topics in paintings, the decline of the latin language in education and the promotion of national languages in cultural life, the weakening of the Church and increasing criticism of the Church are mentioned.

The last chapter describes the various methods of fighting the epidemic: flying from the regions struck by the epidemic, founding hospitals, measures implemented to isolate the persons attacked by the disease.

THE 200TH ANNIVERSARY OF THE FIRST POPULATION CENSUS
IN HUNGARY

The first population census, that of 1785/87, has put an end to misleading information concerning the estimates on the size and structure of the Hungarian population. This census meant the execution of the census system that had been introduced in other provinces of the Austrian Empire in 1777. With the census the former system of population statistics, which, from the mid-18th century, mainly aimed to produce annual data on vital statistics and on certain categories of the population, has also been revised. Compared to these data collections, the Conscriptio Animarum, a favourable feature of the first population census was that it enumerated everyone, thus the nobility too, but an unfavourable characteristic was that it ended the former system of vital statistics, and that the military execution of the census awoke aversion in the population.

The military aim of the first census caused confusion especially in isolating the profession and the social status of the male population. Thus the structure of the population is not reflected clearly.

The Emperor Joseph II has ordered at the time of the census that changes in population size should be registered in every settlement, and these registers should be summarized in the whole country. According to the decree the original forms of the census have become in 1786 and 1787 Population Books. The national summarization of these resulted in two consecutive corrections of the census.

The county summaries of the data of the three years proved that there was no distortion in the demographic characteristics of the total population after the corrections. That is to say that the sex distribution of the population and changes in the size of the population aged under 18 years old corresponds to the dynamics of the total population.

Data on the profession of the male population can be considered as unreliable if we compare the results of the three consecutive censuses. It should be pointed out that the size of the male population apt for military service has increased much faster than that of the total male population aged 18 years and over. The number of those exempt from military service in the interest of production has stagnated. In some administrative units the differences in the changes in the size of the total male population and the number of males apt or inapt for military service cannot be explained. Based on regression analysis the demographic data of the three censuses seem to be reliable, while data on profession seem to be unreliable.

Joseph II wanted to amend the organization and the contents of the census already in 1788. He neglected the military aspects, adjusted the questions concerning the population structure to reality and discontinued the Population Books. Unfortu-

nately the decree was never executed.

The significance of the first population census is twofold. It gives an opportunity to estimate the size and structure of the population during the period following the cessation of Turkish wars until the end of the 18th century, and at the same time it makes estimates until the mid-19th century possible.